ИЗ. 3966 (80)

ДАНСКИ МОТИВИ
Андерсен, Киркегор

У Скандинавију чине три државе и три народа, или можда боље речено: три државе и три огранка једног великог народа, који је због геополитичких и климатских прилика ушао у три разне судбине. Норвешка је гранитом и ледом притиснута, врло мучноћиви; становништво јој је мргодно, ћутљиво, слабе маште али јаке воље, често до свирепости строго према себи и другима у моралном потраживању. Сетимо се великог писца те земље, Ибсена, и његових драма које су понекад права инквизиција над слабостима људским. — Шведска је земља блаже климе и блажих теренских облика, разноврснија је и зато одморнија и ведрија. Она је господских традиција, јер је некада, под Карлом XII и Густавом Вазом, била велика сила европска напоредо са Русијом, Енглеском и Француском. У народном предању Шведске стога има много поносног и блиставог, наравно и великашки гордог и бахатог. Свакако, машта тамо вади из богатих историских ризница. А од историје је можда још богатији фолклор, ~~не само Шведске него целе Скандинавије~~. А фантастичнији од митологије и фолклора умеју бити поједини писци тих чудесних северних земаља где бајка царује. Шведкиња Селма Лагерлеф има приче које се развијају као снови и облаци. „Облак" је ~~је страстична и покретљива као облак. А данска је родила старог бајкописца, који је данас био и од Селме и од свих писаца бајки на свету~~. „Облак" је вечна стилска фигура Скандинавије, мисао лада и експита и Данска лежи најближе европском континенту, најдаље од камених масива и ледених глечера, најдаље од пустих висоравни Шведске и Лапланда. Данска је равна, једва брежуљкасто ишарана, али са водама, острвцима, бродовима, птицама, сва је покретна, чипкаста, разноврсна, обрезана, немирна. Клима јој је нашој слична, али без наших крајности у врућини и у цичи зими. Путовати по Данској не можете једним средством: сад сте у скели, сад на броду, сад на жељезници, сад у фармерским двоколицама, сад на бициклу, па опет у скели и на воду. На обали, Данска вам се учини као нека велика Венеција. У унутрашњости земље, као нека огромна фарма коју су истрајан рад и великазнања украсили свачим што је моћ цивилизације и богатства: дворцима, парковима, катедралама, узорним њивама, баштама, ловиштима. А понегде вам се Данска учини као сабласно некоцарство, где све, таласи, бродови, птице сакрилима необично високо аршина широким, све што путује онако као што путује месец и облаци. Па се одједном све замота у испарење мора, нестане копна и људи, бродови и птице изгубе ориентацију и чују се само крици њихових питања

и тражења. А кад заблиста сунце и пукне хоризонт равнице, Копенхаген изгледа као играчка, као фина нека макета.

Андерсен се зове онај чудни Данац ~~који је биотакши од Селме Лагерлеф лакши од облака~~, кога је Бог начинио "од онога од чега су снови начињени" /Шекспир/. Он је као писац почео сарманом, па је роман оставио: јер је роман ~~то~~ нешто мрачно ~~мрачно тешко~~ и тмасто. И приче и драме је писао: и то је било тмасно ~~тешко~~. Рекао је у себи Андерсен: бајке ћу писати; у право, написао сам већ две књиге бајки, али сад тражим нешто још лакше и поетичније. Написао је декле Андерсен Књигу слика. Па је онда извадио и слике, и написао Књигу слика без слика. Шта је ~~сада~~ још остало? Нешто ~~као~~ ~~мехур~~ (што би било мехур:) шарен и лак ~~,~~ заокругли се, засветлуца свим бојама, протрепери, и крај. Ово што рекосмо, није шала. ~~Ево~~ Ево један ~~Андерсенов~~ мехур, једна творевина коју ће ~~ова чудесна писма, без четиме слика~~ ~~кара~~ израдити месец, месец на данском небу. "Море је било мирно, рече месец, а вода прозрачна као ваздух кроз који сам пловио. Видео сам дубоко под водеином површином чудновате биљке које се дизале према мени са стаблима много метара дугачким, као силна дрвета неке шуме. Изнад њих су пливале рибе. У ваздуху, високо, пролетало је јато дивљих лабудова. Један од њих поче ~~шкопавати~~ да клопе, малаксалих крила, дубље и дубље; а оком је пратио ваздушни караван над собом, који се више и више удаљавао. Потпуно разапетих крила лабуд паде, као мехур сапуњавице, на огледало воде. Главу увукао у перје, и лежи миран ~~као~~ сличан бео лотосов цвет на притихлом језеру. Ветар пирну, стаде се јежити водена површина, блиставо ~~као~~ да етар у великим широким таласима промиче. Лабуд диже главу; ~~и~~ светлуцава ~~водена~~ вода, као плава ватра, попрска га по грудма и леђма. Зорин сјај поздрави црвене облаке, и лабуд се подиже, оснажен, и полете према сунцу, према плавичастој обали куда је и ваздушни караван отишао. Али он је летео сам, ~~са~~ с чежњом једном у срцу. Усамљен је летео над плавом титравом водом. Зар то није један мехур поезије? Лабуд се од чежње неке сам откинуо ~~и пусто датоне д~~ нуо, и пустио умору, сам хтео да падне на воду, сам се оснажио, сам наставио да лети, сам ће негде пропасти, можда. На тој се тачци додирује са Андерсеном, који је био великипесник ~~,~~ и уједно дубок мислилац, додирује се с њим други један Данац који је био мислилац али и песник, Киркегор, ~~који~~ ~~је~~ такође хтео да човек сам, целим животом својим ~~[illegible]~~ (макар и смрћу својом, осиверио) и плати филозофију своју и веру своју.

У данској покрајини Финен родио се, 1805-е године, на крову једне куће, у породици убогог ~~пустера~~ ципелара, син Ханс Кристијан,

по презимену Андерсен. Био је дакле тај гениални Данац савременик Пушкина и Лермонтова, Шелија и Кијтса, Гетеа, Шилера и Хајнеа, Шатобријана, и нашег Владике Рада. Боже, које коло, звездано коло људи! И које разне и тешке судбине! Ханс Кристијан је био страховито сиромах, веома ружан телом и ликом, рано изгубио оца, и дуго се није знало у који занат или струку спада. Вукло га је од детињства позориште, и неко време је учио хорско певање и балетско играње. Желео је онако дугачак, мршав, накрив, сатешком главом и сасмешним покретима — желео да изводи пред публиком скокове и гримасе озбиљне ли смешне ли, ко ће знати, јер Андерсен сам о себи дуго није знао да ли је трагичан или комичан или једно и друго. Баш као онај његов клаун у причи, о којем каже: "Још кад је мали био, и с дечацима се вијао, беше као прави пајац; природа га је таквим учинила...Његова унутрашњост међутим била је раскошна....Театар му је био идеал. Да је био лепо израстао, постао би сигурно велики трагичар. Његову душу је испуњавало херојство. А постао је пајац".

Кад су се Андерсен и позориште узајамно разочарали, нађоше се добри људи који већ одраслог дечка гурнуше у гимназију. Ту, као сви од његове категорије, он је свима смешан и чудан, и нико га много не воли и не цени. Али једнога дана он показа ванредну песму Умирање дете. Почео је дакле Андерсен поезију са дететом и са смрћу, и до краја ће та два мотива носити, волети и обрађивати. Студент Андерсен, младић Андерсен кога не воли ниједна жена, тоне све више у проблематику и мисаоност. Посматра друштво, и пише грозног Ахасвера, љуту сатиру. Па наставља са романом и драмом, донкихотски, болно. Један му се роман зове Бити или не бити. И приче своје, бајке своје видели смо, писао је Андерсен са извесном тенденцијом. Али велики песник и велики мислилац претварао је свирепост животну у бајке и снове. Треба се сетити његове бајке о ружном пачету

~~које се излегло из неког рудног в диког јајета које су све патке и патићи~~

кљуцали ударали мрзели потомев алис мусе му се које је једног дана уте кло и запливало у усамљену тамну воду с очајањем. Акад је опазилодамуу сусрет пли вајутри дивне птице чаробно поносите птице

и запливало у усамљену тамну воду с очајањем. А кад је опазило да му у сусрет пливају три дивне чаробнопоносне птице, силасу то три лабуде ружно паче се сети своје ружноће и беде и заплива према птицама са жељом: Убите ме! положи главу и врат по води да га оштри кљунови пресеку кад у огледалу воде спази да је спало сиво перје да се протеглили и врат и удови да је и

што се излегло под патком из неког чудно крупног јајета, добило прљаво сиво перје и необично протегљасте удове, трпело због ружноће свако понижење, побегло, желело смрт, и одједаред се спасло и нашло своје место, јер је ружно паче било у ствари лабуд. Ова бајка је сигурно једна од најоригиналнијих аутобиографија на свету.

Како је Андерсен ~~сетио поезија и мисли~~ решио своје проблеме? Он их је, пре свега, сабио све у један. То је начин северњака, људи који живе под тешким климатским околностима, и ~~морају доћи~~ релативно долазе до тога да у невољи и јаду прва ствар: све ситније проблеме потчинити једном главном. Све што је било, и што ће можда бити, саби у момент садашњице који живиш ти и људи око тебе; а проблем од којег ћеш начинити крст живота и питање части, нека буде од високог ранга и мете. Андерсен је веровато овако формулисао ~~своју~~ свој проблем: све нељубави овога света могу се покрити љубављу; могу се смањити љубављу; могу се уништити љубављу. Срце може бити милостиво као Бог, и може бити ти јако као лав. Сетио се ваљда Андерсен чудесног грба своје северне земље: три лава и девет срдаца, то јест, доста храбрости али трипута више љубави. Љубав је не само ~~сама~~ сила која градове отвара; ~~она~~ она је и поезија, и то једина свеопшта поезија за свавремена, за све људе, за сваки узраст. А какав облик ~~ће узети~~ за уме та поезија која треба да важи за децу, за одрасле, за просечан свет, за филозифе.[2] У Андерсену је био готов тај облик, ~~облик бајке~~ облик бајке, ~~у којој је сасвим~~ ~~[illegible]~~ мале орахове љуске у коју може да се сложи роман, трагедија, и комедија. Андерсен ~~ваљда мислио хрвати скандинавске, да треба ушити ти конструисати тако јаким брод да се могне сложити у орахову љуску. Андерсенову~~ бајку читају деца и мисле да је то само за децу. Читају је одрасли и ~~мисли~~ мисле: строго узевши, ово је за одрасле. Читају је филозофи и религиозни филозофи, и врте главом: ~~над поетом~~ ово је причица, па у причи песма, па у песми зрно динамита, а усред динамита љубав хришћанска, љубав која све побеђује. ~~Ево~~ Извршићемо ~~један пример~~ једну малу анализу над Андерсеновом бајком о мајци, о њеној љубави и њеним правима, управо о проблематици сваке године. Док се мајка одмакла од постељице, смрт је зграбила дете и нагла да бежи с њим. Мајка онога часа решава да ће се прегонити са смрћу, и стићи је. Страховите цене плаћа успут да би јој се рекло у којем правцу јој је дете пронесено. На једном месту мора да пева веселе песме; на другом, да раскрвави груди и огреје смрзнут трн; на трећем, да баци у море очи и остане слепа. Али стигне у онај свет краћим путем и брже од смрти. Ту сазна да је дете све дотле живо у наручју смрти док смрт не стигне и не ужине,

ево, ову малу биљчицу која је живот детета. Мајка дохвата и држи стручак тај снагом лава. А кад је смрт надјача, она, натопсве и зрраби насумце, друге две биљке, и прети даће их ишчупати, дакле посатати убица ако јој одмах не врате дете. Ту је сад у бајци велики прелом: момент филофоије и религије, момент кад почиње акција вишег разума и племенитије љубави но она што је обично у нама људма, па и у мајкама. Ту сад почиње да ради динамит људских нагона; али ће динамит угасити и духовним сјајем обасјати висока филозофија заједно са хришћанском скрушеном увиђавношћу. Која ће филозофија дејствовати, преломити ситуацију? Хришћанска филозофија љубави према Богу и ближњима; али уједно и филозофија (такође идеалистичка филозофија) која је мајка својим животом стекла, купила и платила. Тамо у другом свету дадоше мајци да назре будући земаљски живот њеног детета, и оно двоје биће које је хтела уништити у гњеву себичне љубави. Мајка је видела судбине, сломила нагон, окренула се смрти (с речма:) Носи моје дете, искини биљчицу, пресади је у ону другу башту за коју чујем, ево, да је и моје дете воли. Али моје дете воли. ~~Велики градиозан акорд! Виђе~~ ~~које је полако најнај свет, виђе воли онај свет него овај. Која метафизика над физикама и над позитивистичким филозофијама! Али~~ да видимо и филозофију коју је мајка платила и стекла. ~~животом~~ животом, искуством, ~~страсти~~ ~~ијом~~. Шта хоћеш ти, мајко, која си, истина је, мучеништво трпела? Хоћеш своје дете. А како је ново твоје? Као дугме, палидрвце? или као што је ~~[illegible]~~ лутка твога детета дина његова? Читај причу о лутки, дугмету, палидрвцету. Имају они сви своје животе и судбине, без везе с тобом! Читај колико се још продужава живот отца дугмета које си ти волела, красила се њим, и најзад га бацила. Читај то, и ако нисам Толе чињенице говорио, нека нисам Андерсен! А о каквој ли својини говориш кад је реч о детету? Одговараш ми: да се позиваш на право које разум свих људи одобрава. Али тај разум није никакав врховни разум. Да нема већег разума од њега, не би ни њега било. Одговараш ми: да је дете по срцу твоје. Дете није ничија својина, јер је биће своје, ~~[illegible]~~ јер ~~[illegible]~~ душа његова и живот његов не могу од себе ~~[illegible]~~ отступити никоме ништа. Из природе детета, као гранчице из дрвета, избијају разни односи на безброј страна: често на горе стране но што си ти, мајко; често на боље стране но што си ти, мајко, о којима ~~[illegible]~~ ти не слутиш да су детету преће ~~[illegible]~~ од тебе. ...Разни односи према свету, овом и оном, живе у детету и човеку, бију из њега зракасто на све ~~[illegible]~~ стране, ~~[illegible]~~ у небо, па и у подземље. Један од тих односа је и према смрти, према Богу и вечности из које долазимо. И ко сме рећи да је тај однос лажан, ~~[illegible]~~ нелогичан, ~~[illegible]~~ одрицања достојан? Смеш ли ти, иако си мајка?

Андерсен је градио бајку своју од самих истина. И зато је преобразио свет: умножио егзистенције, умножио односе између људи и ствари, иазидао неколико нових тавана живота изнад нас и испод нас. А из филозофије коју је он животом својим платио, изнео је учење: да све може да се веже добрим односом, јер у свему, чак и у динамиту живи љубав, и између свега има места за љубав и за религиозно разумевање ствари и догађаја. Везао је Андерсен добрим односом човека и глисту: глисте су, ено, поиздизале једва видљиве хрпице на тлу, али то служи проветравању земље, а то је сарадња човеку ратару. Везао је добрим односима човека за све што чини овај свет и живот, па га везао добрим односима и за жалост, губитак, немаштину, и за саму смрт. Везао је тако природно, да деца то читају с разумевањем и с одобравањем. Андерсен нам казује врлочесто последњу реч разума, лепоте и филозофије, истовремено. А што то деца читају и воле, знак је да смо сви ми од ране младости готови да будемо идеална бића у једном свету где није лако живети, али је лепо живети ако човек живи да би животом купио и платио једну филозофију. Не филозофију коју би узео из неког система и присвојио је, него своју филозофију, која најзад може бити у неком сродству и са неком системском филозофијом, али плаћена мора бити, сасечена мора бити, животом, једна сасечена једна сасечена.

Данци су махом трговци и бродари, дакле људи који познају великирад, ризик, губитке и жртве. Они воле добро да једу и пију, али се са замосом предају музици, позоришту, књизи. Снага тих људи, састављена из снажног физикума и из културних узнемирења, очитује се филозофски у вери у могућно. Човеку је задатак свеједно да ли у неком трговачком послу, или у уметности или у филозофији, задатак му је Данцу, да остварује могућности. Кад један народ задатак свој назове резултатом, ~~резултатом нестоју и предочима, него га зовe~~ могућношћу, дакле нечим што лебди и има хиљаде облика и имена, онда је то народ са великом маштом. ~~Андерсена је родила мајка на мансарди и после, дари се извршило његовоређење; а рађали су га дотле, мехури народне маште. Али је могућности остварују, дечак и животом. Али кад се сакривају могућности онда је у умиривању живота и смрти.~~ Данац верује да је једна од могућности и срећа. А срећу постићи, имати, то је ствар хиљаде могућности. Данац Данац срећу свој, као Андерсен бајке, од свачега: почевши од хришћанског милосрђа, па до шарених крпица. Овако пише Андерсен о срећи и слушања и који није дуго видео срећу, а по нашим појмовима није никада видео срећу. " Сви ми познајемо срећу.

Неки је виде сваки дан, као да им је стално за петама. Други је виде у извесне године и дане. Други опет само једног дана у животу. Али никога нема ко није познао срећу."

Формулисати задатке као "могућности", то има и опасну страну. Јак и даровит човек у манијачку истрајну борбу, у једностранa вежбања воље. Тражи се понекад светлост без сенке. Тражи се други пут коштац са ђаволом. Неко је десет немогућности учинио могућностима, али јури да савлада једанаесту. Неко песимист, тврди да у стварном животу срета сама ограничења и тупе навике. У борби за могућности скандинавски таленти иду у крајности. Ишао је у крајности Ибсен, ишао Стриндберг, ишао и дански мислилац и писац Киркегор. У стилу тих људи има нешто парничко: неверују, инсистирају ударима чекића, прелазе у сатиру, пребацују се у ирационално, стварају своја духовна острва. Али не само духовна, и животима и телима, крвљу и месом се изолују ради етичког задатка или неке филозофије. Тим путем пролазе код Скандинаваца таленти без изузетка, за кратко или дуже време; и они најхармоничнији, какав је био дански комедиограф Холберг. Утолико више морају ићи тим путем мистички и облачни таленти, какви су били код Данаца, писац трагедија Еленшлегер, добро познати романсиер Јакобсен и мислилац Киркегор. Киркегор, на пример, као мислилац, узео је да гони мисао. Зато: што је у области мисли дефиниција и формула лако пьсвршавати послове и умирити се. Тражио следећу могућност: доћи дотле "да се мисао не може даље мислити", да се мора прећи у остваривања животом, па макар то значило измрвити се и смрвити се. Киркегор је био без премца плах Данац, плах на мисли, речи, одлуци у животу. Једна од основних његових исповедања гласи: за све што се ради, и јесте, и издавати сведочанство и јемство из себе. Не са туђом, него са својом истином морам се поставити и егзистирати. Не посведочавати ствари формулама и мислима, него животом. Са својом истинитом животом истином да имаш право или криво, да си срећан или несрећан, да победиш или пострадаш. Ако си нешто разумео и сазнао, егзистирати мораш у име тога. А егзистирати значи, по Киркегору, ићи ако треба до краја у нади, у очајању, у вери. Егзостенција се не мисли. Боље речено: егзистенција се бори против оног што ограничава разумом, дакле се бори против разума, против онога што разум не може до границе. Активна егзистенција има да иде преко разума, можда до промашености и поломљених крила, ако се

нека истина тим начином боље потврди него разумом. Цео свет, чак и деца имају страхопоштовање пред борцима који поломљених крила доказују. Има заиста нека неизбежна стварност у тим поломљеним крилима хероја бораца. Ту је мисао Киркегор наслутио као песник. Није ли и Његош писао: „да витеза устопице трагически конац прати". Киркегор дошао до претставе о моћној активној егзистенцији и преко неких нарочитих категорија живота на Северу. Живот на северу има велику вредност: јер су људи малобројни; јер се живи упоредо са изузетно и опасним тајнама природе; јер је скандинавски протестантизам друкчији и од немачког и од енглеског. По скандинавској гнози, божанско у човеку није питање божје милости, коју један човек прими а други не прими; у човеку то је клица у човеку природи као таквој, уопште, без изнимке. Отуда код скандинавских мислилаца и богоборство, или бар критика хришћанства.

Стари филозофи, а нарочито касније неоплатонисти, говорили су: Узмите ми тело! Киркегор обратно, има узвик: Дајте ми тело! Наравно, не као суму чула и чулности, него као носиоца животних енергија које ће се борити да буде нешто што није било: да се идејне категорије саображавају категоријама живота, а не, као што је био обичај, да се животне категорије издижу до апстрактних идеја. Киркегор тражи јако тело, тело које има страст да живи; као саборца за најудаљеније резултате, за резултате који иду даље од система. Киркегор је учио: да има моћ у човеку од разума и виша моћ од мисли: да је то живот и срце. Он је рушио затворен систем тада владајућег филозофа Хегла, борио се против његова начина: да све тумачи водећи до извесног степена и даље не, да признаје границе; да Богу, у кога стварно не нађе неке формално место и функције у систему. Киркегор је био насилан: тражио снагу живота која ће чинити насиље мисли, и ићи преко граница у област чудесног или апсурдног. Апсурд је за Киркегора значио стварност, до које достиже неустрашив живот, живот који се ничега спољашњег не боји. Киркегор нам разлаже као искуство свога рођеног живота следеће: кад Бог није Бог Хегелових граница, кад Бог не говори мисли човечјој него потстиче живот и срце човечје, онда се задатак човечјег живота шире невероватно, и моћи човечје иду до немогућног. Позвао је у борбу хероја заиста

божјег човека са врло великим задатцима за славу Бога али и човека.

Познато је да живети и [illegible] значи

Древна мудрости излазе границе мисли и разума. Киркегор први, а за њим читав низ модерних такозваних егзистецијалних филозофа, који се у реду служе теоријама Киркегоровим, радо наводе пример страдалника Јова из Старог завета као пример животних моћи човечјих које су прешле границе, које су отишле до апсурда у смислу оном у којем савремени обележили апсурд. Јов је био активан телом и духом, личношћу и егзистенцијом својом. Познато је, Бог је Јову био одузео све: децу имање, здравље. Али Јов се није мирио, није се тешио сећањем на оно што је имао, благодарношћу за оно што је било, није резигнирао. Јов је од својих снага и од божје моћи тражио: да се понови све што је било, да му се врати све што је имао. Он је одрицао сећања, дакле одрицао идеје о стварима, и тражио понављање свега што је било, чињеницама, раније, да буде то опет у новој егзистенцији. Идеје о стварима увек су релативисане. Живот стварима и њен чињенички значај. Живот хоће да живи не само да мисли и сећа се. Као што знамо, Бог је капитулирао пред Јовом, снажним борцем у име живота; то јест, капитулирао је пред топлом вером Јова у Бога, и у самоћи себе, да је могућ-ност да буде. Јов је почео изнова, добио још један живот, тако рећи; постао сведочанство не само за једну истину у смислу идејном, него сведочанство за једну активисану истину.

Киркегор је нашао добар израз за такав процес, за такву борбу живота у име телесног и духовног, принципијелно, дакле, борба за могућност. А хоће да каже: борба јаког живота за могућно може ићи до немогућног. У врло занимљиву фразу је Киркегор ставио то своје учење: „Могућност је лек против сваке човечје слабости." Не треба ово учење мешати са хришћанским учењем: да је Бог свемогућ и човек увек треба да се нада. Киркегор неће пасивну наду човека, неће ограничење човека, он хоће човека активног сарадника божјег чак побудитеља божјег. (X) Пише Киркегор, у вези са том врло активисаном вером човека у Бога: "Борба те вере у могућност иде, ако се сме тако рећи, до лудила. Иде тако далеко зато, што једино могућност спасава. Ако је неко близу очајања, шта кажемо: створите неку могућност, јер једино нека могућност може спасти. Учини да нешто буде могућно, и очајник ће оживети, сабраћи се. Без могућности, човек нема ваздуха. Понекад је људска умешност довољна да створи могућност. А

(X) Сјајни Јов је био врсни експериментатор Богу за једно дело. Могућ се многа чуда моћу тако изнаћити.

(x x) Има поезија своју славу такву то успеве, који
јасно је, жива у етику. Као све етике, кад
буде до практичке среде за њих. Мислим: решено
кад може онај са субјективним истинама
сам страдати. Поблаки у страдање и друге,
најбласке бар, ако) Колективно страдање за
неку објективну истину, страдање је оправда-
но. Али за субјективну?... Шта се оствари
случаји касторе Бранда у Исеновој
драми. Или Кјркегорова случаја, кад је на-
расно, без мотивирања правилну вере —
мучеништво.... Али ако је субјективна у.

हसनाबाद शिवसेना, शिवसेना व
१ वाशिमबाबा समाज, धुमसाळा व
लक्ष्मणराव समाज समिति ३०/१२१
शिवाजीराव सातपुते. शिवसेना ब

ако неко жели да пређемо на веровање у Бога, и онда помаже то што је Бог могућан да створи све могућности."

То би био један од суштинских обележја Киркегорова мислилачког рада. Киркегор присталице међу егзистенцијалним филозофима, као и Киркегор, каже, да је њихова филозофија она која егзистира у животу, насуптот системским филозофијама које стоје изнад живота. У вези с тим, ти филозофи, Киркегор у првом реду, објашњавају два начина поступка мислилачког, на појму истине. Системска филозофија зна за истину објективну, ван човека стојећу, од ума и разума постављену. Дакако, поставили су ту истину понајчешће туђи умови, и ми имамо само да је примимо. С друге стране, егзистенцијална филозофија хоће субјективну истину. Наравно, не у смислу неке ћудљиве тезе неког субјекта. Него у смислу једнога процеса: субјект има сав да се потчини једној истини коју он сам остварује и плаћа целим животом и радом, духом и телом, ако треба и страдањем и смрћу. Системска филозофија очекује од нас да неку истину примимо, и онда да у њу верујемо. Киркегор, напротив, очекује: да неку истину једнако хоћемо свим бићем, непрекидном активношћу. У томе је смисао оне парадоксне изреке Киркегорове по којој је "субјективност највећа вредност". Егзистенцијална филозофија тражи, уз рад мисли и духа, преображај живота целог са свима проблемима његовим од најсвакидашњијих до највиших, од материјалних до религиозних. Краће речено: тражи се да дух буде у човеку и животу његову, не у тезама и теоремама. Киркегор пише: "Шта је то дух? Дух, то је количина моћи сазнања човекова над животом човека, а не далеко од живота човекова. Силом тога сазнања, мисли треба да постану дело, акција духовне личности у животу. Јер вредност духовна није у формули, у речи, у систему, у оном у чему има и мога и туђега, него је у нечем што је исконско моје, властито моје." С тим у вези, један француски мислилац дао је тумачење "тела" у учењу Киркегора: "тело страсно жели да живи по истинама једнога живота".

Серен Киркегор (Sören Kierkegaard) се родио 1813-те, у Копенхагену. Имао је чудака оца, који је унео у сина темељ неке тешке дисциплине, нечег херојског, али и нечег мистичког, тамно религиозног. Постигао је то признавши сину, никада се није дознало шта управо, неку појединост свога живота или карактера. Учио је тај отац још сасвим нејаког дечка Киркегора: не имати разних дужности, него само једну дужност. Тражио од сасвим

А Хоће је, јер верује да је има.

младог бића: да сабере све своје напоре, да постави себи један циљ нада све друге. Све то, отац је, са вером у "могућност" тражио од сина, па је за то давао извесне гарантије. Млади Киркегор је заиста имао још једно биће, или догађај, који ће прво њега, Киркегора, преобразити да би после Киркегор догађај преобразио у дугачак филозофски спор. Нико није знао, и не зна, из каквих се побуда Киркегор неочекивано за све своје савременике, верио. Дански критичар Брандес, опет једна европски позната личност мале земље данске, врло се потсмешљиво изразио на једном месту о том чудном верењу свога земљака. Брандес каже отприлике (наводим по сећању): верење Киркегора то је некако тако као да је Симеон столпник, онај строги аскет који се био решио да до смрти остане на стубу на којем је једва било места да мало причучне и приседне, као да је тај Столпник одједарез сишао са стуба, узео једну даму под руку, и позвао је да тамо горе, не баш под најудобнијим околностима, проживе брачни живот. Ми, од своје стране, бисмо: додали да је то скандинавски тај нагон да се мучне ствари још више замучавају, да се осложњавају свачим, па и женским елементом, и баш тамо где том елементу није природно место, где борбу за неку "могућност" жене само неадекватно компликују. И Ибсен и Стриндберг су у своја апстрактна потраживања од живота (судећи по жени) и често сувише, и узалудно, Претеривали су позитивно и негативно на "могућности" жена. Норвежанин Ибсен тврдоглаво је стојао за своје жене. Киркегор, отприлике као Стриндберг би радио, свршио је веридбу тиме што ју је раскинуо. По случаји судећи, био је Киркегор, у осталом, врло лепа лика и племените главе; али је љубавник у том веренику морао бити од линије оних којима је жена искуство ради неког посебног животног задатка. Неуспела веридба Киркегорова дала је дело Дневник једног заводника. То је једно од најчуднијих дела на свету: и роман и трактат; снажно и оригинално и као поезија и као расправа, и као морал и и аморал, и као човечно и нечовечно и надчовечно гледање на ствари. Киркегор је био свирао шаљивдијски и у дрвета сећи и у дрвета девојке. Машта је знатно сарађивала. Јавност у Данској напала је писца Дневника као моралиста. Критика га је претресала сурово. Шта се десило међу вереницима остало је тајна до данас. Киркегор и девојка су ћутали. Писма у Дневнику су литература. Киркегор је ништио све интимне хартије.

~~Писма разним~~

У том делу

Према разним одломцима у разним списима ~~претпоставити~~ његовим могло би се можда закључити да је ~~се~~ девојку и даље волео, да је ње ради, а и самоказне ради много оцрњивао себе у оном заводнику у Дневнику. ~~Али да је~~ Остајући увек мислилац и истраживач животних ~~[illegible]~~ истина, слабо је био каваљер и према вереници, и ~~[illegible]~~ према истинама. Завршава писац Дневник овим речма: "Нећу више да се потсећам на мој однос према њој. Изгубила је мирис.... Нећу да се од ње опраштам, јер ништа није одвратније од женских суза и женског прекљињања. Жена све мења, а ипак ништа не може да промени. Волео сам је, али моја душа не може се више њоме бавити. Да сам Бог, учинио бих од ње што Нептун од једне од својих нимфи, претворио бих је у мушкарца".

Тај Дневник, са многим другим и сасвим друкчијим расправама ушао је у једно дело које носи карактеристичан наслов Или или. Обухваћене су у том делу отприлике ове дилеме: 1. или сећање на оно што смо изгубили, или акција да то повратимо; 2. или идеја о границама, или активна вера у крајња домашаја, у оно што писац зове апсурдима; 3. или моја тајна у неком напору, моја нада, мој грех, моја противречност, или нешто свима опште, саткано од туђих мисли; 4. ~~[illegible]~~, или вера, или равнодушност. Киркегор воли став: једно од двога. Он сам је често јуришао наизменичне јурише сад за, сад против нечега; али ~~сам~~ јуриш је увек био чист, бескомпромисан. Важилаје увек метода личног животног искуства; и правило да сва ~~живо филозофско~~ филозофија ~~утиваво је свакад~~ имх да уђе у структуру ~~човечје~~ егзистенције. ~~Више~~ У другим речма: бегство од сваког система, јер систем стабилизује, узакоњава ~~и према томе увек ридикира нетачности и пестварности.~~ Животна акција ~~[illegible]~~ изнад сваке спекулације. ~~[illegible]~~ Од система је бољи фрагментаран мислилачки рад: део по део, остварење нечега што нам ~~[illegible]~~ отвара поглед у ново разумевање. Разумевање, по Киркегору, значи завршну фазу мислилачког процеса у смислу спремности за активан полет. "Разумевање, тачно, јасно, одлучно, страсно, од велике је важности, јер оно нас чини спремнима за акцију." Карактеристично је за Киркегора "страсно разумевање": то јест, све резултате мисли мора преузети живот, ~~[illegible]~~ мора их унети у егзистенцију, у област акције и животних остварења. Врло сликовито излаже Киркегор како су људи различни у смислу спремности за акцију. "...различни су у том смислу скоро као птице у смислу брвине за полетање. Понеке птице лако, и у трену окарешене остављају грану на којој су чучале, и дижу се у лету поносито, смело, небу управљено. Друге, теже, више лене,

на пример, вране, пре но што ће полетети не знају право куда оставе грану једном ногом, али се одмах опет дохвате за ~~ње~~ грану, и не полете. На онда почињу да бију крилима, али се ногама још увек држе чврсто, не пуштају грану, ~~тако~~ висе на њој као нека гужва, док најзад не успеју да остваре у себи толико одласка колико треба да настане врста летења." Слика Киркегорова је ~~врло лепо~~ одлично нађена. Дет решен у правој линији отпочет, значи активисање целог живота, ~~све~~ свих животних моћи, да би се ~~одмах~~ изашло из чулне егзистенције у смислу задатка неког који смо добро разумели. Врана је симбол за оне који су можда ~~не~~ разумели што треба разумети ~~или~~ или учинити, али живот "место право напред чини завијутке". Наравно, није то једина фигура Киркегорова. Он је био песник, и знао је ~~п~~ражити лепе и ружне, танане и грубо насртљиве фигуре. Германски тип: не хармоничан, него моћан у једним правцу: или или.

Киркегор је данас једна од полазних тачака егзистенциалних филозофа: Мартина Хајдегера код Немаца, Николаја Бердјајева код Руса, на пример. Цела та школа јуриша на сухо логички менталитет у човеку, и у филозофском учењу, и тражи да живот управља животом, ~~а~~ да живот добије духовно значење. ~~горњ~~ Киркегор се данас много преводи и коментарише. Међутим у оно доба, пре осамдесет ак година — Киркегор је умро 1855-те, стар 42 године — он је био "ружно паче", изрод. Гонили су га, мрзели, унижавали. Оптуживали су га, и с целом школом и грађански кругови и црква: да је одбацио етику. Оптуживачи су углавном имали на уму ону етику којој контуре повлачи разум, ~~и~~ која се отштампана предаје са катедара, и са којој ђаци полажу ~~испите~~ и положе ~~свој~~ испит.

Киркегор је, наравно, друго имао на уму: етика и етично да се засведочавају ~~појединим~~ животом, а живот да се стави пред или или, и кад одабере, да иде право, страсно, "очајно", како још каже Киркегор, да не прави завијутке. Ибсен је написао свога чувеног пастора Бранда ради приказа, а можда и ради критике Киркегорове етике. Бранд се ставља пред избор: "или све или ништа", и бира и извршава теже са двоје много несрећа по себе и друге. Киркегор би Брнада ак одобрио: етика није систем ни дисциплина научна, него је животна борба до смрти; а филозофске идеје су ту да оправдавају оно што се у животу, ~~и~~ тога и у Брнадову животу, дешава. Животу је етички циљ: ово: стећи смагу са којом се може излазити из чулне егзистенције: а идеје имају да санкционишу напоре живота око тога, и да тумаче парадоксе у етичкој борби. Критиковали су Киркегора као љубитеља парадокса. Јесте их и писао и неговао. Али ови су мислиоци наилазили на парадоксе. Шекспир их је пун. Грчки трагичари их често казују. Есхилов парадокс /у трагедији Агамемнон/ да лек често више боли него бол, остао је за сва времена у проблематици света. Нападали су Киркегора:

~~човеку активну? Али се заиста питао: шта све има тим ужасима треба да~~ ~~служи? дабри акција била пуна у смислу једног високог циља? Животу је циљ~~ ~~да може изаћи из чулне егзистенције али духу је и идејама је идеје мо~~ ~~рају санкционисати напоре живота и оправдавати парадоксе у борбама и~~ ~~Сви су мислиоци писали парадоксе. Шекспир их је пун. Есхил је у трагедији~~ ~~Агамемнон записао: да лек може више болети него бол и објаснио тиме~~ ~~читаве категорије животних и идеолошких проблема. Нападали су Киркегора~~ зашто пише о свачему, о жени, браку, политици. Други су му опет пребацивали: зашто увлачи у филозофију оно што игра улогу у животу, на пример, питање бола, страха, очајања, смрти.

Нама се чини да је Киркегор одговорио на такве ~~примедбе~~ замерке још онда кад је изјавио да, по њему, живот садржи све, дакле живот даље иде и више може него све појединачне капацитети, потенције, ~~и~~ функције. Наравно, не може то сваки живот, него живот који узима на се најтежи задатак: онај живот који претходно постизава филозофско разумевање а затим прелази у акцију ~~ради~~ због тог разумевања. Ако је Киркегор писао, на пример, о страху, чинио је то пошто је страх извео из његових психолошких граница, претворио га у животну моћ за највишу активност. Киркегор говори о страху као једном сталном ~~[illegible]~~ страховању за добро. ~~"Има једно страховање, страховање према добру.~~ Тешко оном ко то страховање одбаци.... Ако неко иде сам кроз живот ~~[illegible]~~.... али иде с њиме онај страх, све ће добро бити. То страховање му боље мисли него најбољи пријатељ". Још се чудније чинило људма учење Киркегора о очајању. Шаљиви лист Корсар у Копенхагену називао је ~~Киркегора страшним очајником~~ Киркегора очајним филозофом. Данас се међутим озбиљно мери, цени, и критикује то учење. Очајање јесте ~~и~~ немила и скоро болесна реч. Али ако се од човека тражи више но што разум тражи, и човек ~~сам~~ пође за оним за чим херојска снага тежи, онда такав човек улази у врсту очајног стања у смислу једног нарочитог динамичког стања. Кад Његош каже: „нека буде што бити не може", шта је то друго до врста очајног стања. Има заиста апсурдних истина, које немају граница, па их живот ипак остварује, живот појединаца или живот колектива, који се захукта у очајан хук. Мета тих остварења иде даље и даље, уколико је, према учењу Киркегора, очајање јаче, и пуније истине. Човек и падне и пострада — пострадао је и Киркегор — али шта то мари, мета се и тим помакла, и други животи ће се понети са апсурдом или са очајањем у којем се крију велике

истине. Слом вреди некада више него триумф. И то је, за утеху Киркегору, један од вечних и тачних парадокса. Некадашњи слом Киркегоров данас служи његовој отаџбини на част: од њеног некада сломљеног сина данас полази један добар део модерне мисли, филозофске мисли. У једном одељку својих текстова овако говори Киркегор о очајању: "Дух једнако хоће да пробије, а не може да пробије. Увек бива преварен. Ситост чула и уживања излази преда њ. Али одједаред, дух се у човеку сабије као таман облак, чији се гњев надвеси над душу, и дух се претвори у страх и очајање које не престаје више ни у каквом задовољству. Погледајте таквог човека. Око му је мрачно, да нико не може поглед да му издржи. Поглед тај сева и страх изазива, јер иза ока лежи душа као помрчина. Тај поглед је краљевски и цео свет дрхће пред њим; али најунутрашњије биће тога погледа је страх и очајање". Не може се оваквом писању одрећи ни опште човечна истина, ни дубоко лично искуство.

Можда сасвим логично, можда и много изазвано, Киркегор ће у последњим својим ~~делима~~ написима један добар део очајања уперити против црквеног хришћанства и против данске цркве. Тим делима је Киркегор најзад заинтересовао за себе, ~~у осталом~~ политично и ~~затресао~~ против себе целу своју земљу. ~~Дотуче~~ Али, открившти кроз то ~~дело~~ писање какав је живот лично водио до задњег даха и показавши шта може да значи сарадња целог живота у духовном задатку, Киркегор је многе духовно пробудио. У критици хришћанства Киркегор ~~на~~ступа са смелошћу коју само животно искуство може диктирати. "Ако смем нешто пребацити хришћанству, ево: ~~[illegible]~~ како је хришћанству могла доћи идеја да је оно могућно за ~~[illegible]~~ све људе, или макар само за многе! Хришћанство које Христос проповеда, нико не може издржати. Кад га апостоли проповедају, већ је лакше примити га. А кад га нека будала проповеда, ето нас хиљадама хришћана!" Ове речи Киркегора, како треба разумети? Треба им подметнути основну смисао Киркегорова учења: сваки има бити хришћанин собом и својим животом, а не у име неке идеје која се натуруује масама. Бог се обраћа сваком од нас појединачно, а идеја се даје гомилама. Црквено хришћанство, стога, није Бог, него је само идеја. А идеја није активна, идеја је нешто историско. А у историском нема више живог живца, нема противречности, нема оног што би у даном тренутку устало ~~против~~ против идеје, учинило, како згодно каже Киркегор, онај "квалитативни скок" који ~~живот~~ ће живот ~~ув~~ести у велики задатак ~~неј~~за успоставља ~~вез~~ве између временског

и вечног. Овај ред мисли води Киркегора у закључак: да на свету уопште нема хришћанина. Један је само био хришћанин, онај ко је био узорак хришћанства." А пастори, вели Киркегор, "просто живе од тога што је Христос био распет." Пастори распростиру идеју о жртвовању за ~~[illegible]~~ идеју. Али то, наравно, није ни жртвовање, ни уопште жива акција. Свако се мора лично трудити да буде ~~б~~биће изузетно", а то је тако тежак и велик задатак, да у том смислу и између чланова једне куће мора бити сукоба, неслоге, противречности."

Као код сваког великог и изузетног човека, ~~што~~ друго, почиње трагедија, ~~хероја~~. Киркегор се борио да немогућно буде могућно. Између другог, хтео је да својим силама ~~остане~~ буде хришћанин, и завршио одрицањем могућности хришћанства уопште. ~~Сти~~ Зашао је Киркегор у очајање, из којег је почео да одриче оно своје некадашње позитивно очајање. Почео је сумњати: да ли у животу и најактивнијег чивека не долази напослетку, место слободе, морање, и питао се да ли реч ~~[illegible]~~ мораш! није баш божја реч. ~~[illegible]~~ (Просто Казано: аколиčет мотнет живота) улазио је у област ~~[illegible]~~ трагике. Ни он није успео да до краја слије живот и идеологију! Али је примио крст, ~~за ту калварију~~, и испео се толико да остави ~~[illegible]~~ пободену заставу другим борцима за право: да човек своју (лично) драму метне у центар животних проблема и филозофских проблема, и да ~~[illegible]~~ се користи ~~[illegible]~~ и ~~се~~ филозофијом за своје животне циљеве. "Сваки човек, и још једаред, сваки човек једнако је близак Богу." Велика су зато права човекчјег живота и у филозофији. (Киркегор је у модерној социологији оставио стратегије, очајања, и истине) А колико су већа онда права та у друштву. Једна занредна мала диалектика крије се у тексту Киркегорову писану поводом расправе (бава) о социолошком дејству хришћанства. "Хришћанство је изгонило касте, али није изгонило разноврсност земаљског живота. Та разноврсност ће постојати докле год постоји временост" / То јест, докле год живот човечји жели временост./ "Та разноврсност је наше искушење....један се гордо надме, други прикосно завиди, а једно и друго је побуна против хришћанства....Хришћанство није хтело разноврсности искоренити, ни отменост, ни простору, нити је хтело компромис закључити између разноврсности. Али, хришћанство жели да разноврсности лабаво висе око човека ~~[illegible]~~ као неки огртач који се ~~[illegible]~~ збаци, да би се показало ко је испод њега...Види се дакле, иако нејасно али ипак, у сваком појединoм човеку оно битно друго што је свима заједничко, што увек остаје исто, истоветност." У име те истоветности је ишла сва племенита борба филозофије и живота Киркегорова. Тако се најбоље разуме ~~[illegible]~~ очајни напор Киркегора: да свака животна активност, као део божје истоветности, може више да значи од ма које идеје ~~ма~~ којег ~~[illegible]~~ система.

Исидора Секулић